

Тожибоев Тоштемир Холмурод ўғли
Ўзбекистон Республикаси банк-молия
академияси магистранти
Toshtemir030@icloud.com

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИ ДАВЛАТ ДАСТУРЛАРИДАГИ ЛОЙИХАЛАРНИ МОЛИЯЛАШТИРИШГА ЖАЛБ ҚИЛИШ ЙЎЛЛАРИ

Аннотация: Мақолада тижорат банкларини давлат дастурларидаги лойиҳаларни молиялаштириш ва банкларни жалб қилиш ҳамда тижорат банкларининг молиялаштиришдаги роли ўрганиб чиқилди. Лойиҳаларнинг самарадорлигини ошириш ва уларни такомиллаштиришдаги муаммолари ҳамда келажақдаги истиқболлари аниқлаб олинди. тижорат банкларини давлат дастурларидаги лойиҳаларни молиялаштиришда ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибаси ўрганилди. Тижорат банклари томонидан инновацион лойиҳаларни бошқариш усуллари кўриб чиқилди ва таҳлил қилинди.

Калит сўзлар: давлат дастури, инвестиция лойиҳаси, тижорат банклари кредитлаш амалиёти, инновацион фаолиятни бошқариш, кредит портфели, имтиёзли кредитлар, субсидия.

Abstract: The article examined the role of commercial banks in financing projects in state programs and attracting banks, and in financing commercial banks. The problems of improving and improving the effectiveness of projects and their future prospects were identified. the experience of developed foreign countries in the financing of projects in public programs of commercial banks was studied. Innovative project management methods have been reviewed and analyzed by commercial banks.

Key words: state program, investment project, commercial banking lending practice, innovation activity management, loan portfolio, preferential loans, subsidy.

Кириш

Тижорат банкларини давлат дастурларидаги лойиҳаларни молиялаштиришга жалб қилиш, иқтисодий ривожланишнинг муҳим элементларидан бири ҳисобланади. Бундай муносабатлар давлат ва хусусий сектор ўртасида самарали ҳамкорликни таъминлайди, бу эса миллий иқтисодни мустаҳкамлашда муҳим аҳамиятга эга. Биринчидан, тижорат банклари молиявий манбаларни таъминлаган ҳолда, давлат дастурларини амалга ошириш вақтида ҳамкорлик қилиши лозим. Натижада, давлат ва тижорат банклари ўртасида чуқур ҳамкорлик барпо этиш, иқтисодий инновациялар ва инвестицияларнинг самарадорлигини ошириш имконини беради. Бизга маълумки ривожланиш ва тараққиёт жараёни шиддатли рақобат тус олиб, муаммолар асосида мукамаллашиб боради. Банклар томонидан инновацион фаолият билан шуғулланадиган корхоналарнинг лойиҳаларини молиялаштиришда, уларни ликвидлилиги паст деган баҳо берилмоқда. Бу корхоналарга банк кредитларини ажратишда муаммоларни юзага келтириб чиқармоқда. Ушбу муаммоларни ҳал қилиш йўлларини, янги инновацион лойиҳаларни молиялаштириш ва бошқариш усуллариининг илмий-назарий ва услубий жиҳатдан чуқур тадқиқ этиш муҳим вазифа ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Тижорат банклари, иқтисодий барқарорликни таъминлаш ва молиявий ривожланишни қўллаб-қувватлашда муҳим рол ўйнайди. Улар давлат дастурларини молиялаштириш орқали инвестицияларни жалб қилади, шунингдек, иқтисодий секторларга истиқболли имкониятлар яратади. Тижорат банклари фаолиятини инновацион ва инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришдаги роли борасида Ш.Мирзиёев томонидан «Банк инвестиция фаолиятига ўз маблағлари билан бирга, ташқаридан молиялаштириш манбаларини жалб этиш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқиши керак» [1] дея таъкидлангани. Мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш йўлида охириги йилларда тижорат банклари томонидан кредитлаш ҳажми бир неча ўн маротаба кўпайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йилда қабул қилинган ПФ-5583-сонли “Тадбиркорлик ва инновациялар соҳасидаги лойиҳаларни молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар” тўғрисида Фармонига кўра охириги йилларда республикамизда тадбиркорликни ривожлантириш, инвестицияларни жалб қилиш ва бизнес юритиш учун қулай муҳит яратиш соҳасида кенг қўламли ишлар олиб борилди[2].

А.Б. Борисов «инновацион лойиҳалар» бу технологияларнинг янги турларини ишлаб чиқиш, яратиш ва тарқатиш, янги ташкил қилиш шакллари жорий этишга қаратилган ижобий фаолият натижасини англатади деб ҳисоблайди [3]; Б.Э. Тошмуродова ва Н. Жияновалар фикрига кўра «инновацион лойиҳалар» тушунчаси ўз ичига нафақат техник изланишларни, балки корхона иши усулидаги янгиликларни ҳам олишини айтиб ўтганлар [4]. - Жаҳон банки инновацияни технологияларни ёки жамиятда нимадир янги нарсани амалиётда қўлланилиши деб тушунтиради (World bank report, 2010). - Г. Попов инновация фаолиятини тугалланган илмий-тадқиқотлар ва ишланмалар натижаларини ёки такомиллашган технологик жараёнда амалга оширилувчи, маҳсулот ишлаб чиқариш учун эришилган илмий-техник ютуқларни олиш тушунтиради [5]. Сўнгги йилларда бутун жаҳон миқёсида содир бўлаётган молиявий иқтисодий инқироз шароитида инновацион лойиҳалар ва инновацион фаолиятнинг аҳамияти янада ошди. Бу ўз навбатида мамлакатимизда банкларнинг инновацион фаолиятида ва умуман давлатнинг инновацион сиёсатида ижобий ўзгаришлар вужудга келишига олиб келди. Мазкур соҳа вакиллари қўллаб-қувватлаш мақсадида мамлакатда тижорат банклари томонидан инновацион лойиҳаларни кредитлаш, мамлакат иқтисодиётини модернизациялаш шароитида уларни ролини ошириш бугунги кунда долзарб бўлиб турибди. Шу ўринда, иқтисодчи олим Р.Х. Карлибаевнинг фикрига тўхталиб ўтадиган бўлсак, иқтисодий ислоҳотлар шароитида мамлакат миллий иқтисодиётини модернизациялаш, маҳсулот ишлаб чиқариш суръатини оширишга қаратилган иқтисодий сиёсатни жонлантиришни талаб қилишни келтириб ўтган [6]. Фикримизча, миллий иқтисодиётни ривожлантириш ҳамда янги ишлаб чиқаришни ташкил этишда банк кредит ресурсларини жалб қилиш долзарб масаладир. Чунки, янги ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва уларни амалга оширишда йирик молиявий имкониятлар талаб этилади. Мазкур молиялаштириш масаласининг ечими корхоналарга кредитлар бериш билан таърифланади. Ўзбекистонда давлат дастурлари доирасидаги лойиҳаларни кредитлашга муҳтож корхоналар сони охириги йилларда тобора ортиб бормоқда. Бунда кредит ресурслари айланма воситалар ҳарид қилишга эмас, балки стратегик ривожланиш дастурларини молиялаштиришга йўналтирилиши назарда тутилади.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқот жараёнида тижорат банкларини давлат дастурларидаги лойиҳаларни молиялаштиришга жалб қилиш йўллари, ривожланиши, ўзига хос хусусиятлари ва унда аҳоли иш билан бандлигини аниқлаш бўйича ўрганишга диалектик ва тизимли ёндашув, комплекс баҳолаш, қиёсий ва солиштирма таҳлил, статистик ва динамик ёндашув ҳамда

гурухлаш усулларидадан фойдаланилди. Банкларнинг давлат дастурлари доирасидаги иштироки самарадорлигини ошириш учун, улар мониторинг ва баҳолаш тизимларини интеграция қилишлари керак. Бундай тизимлар лойиҳаларнинг иқтисодий самарадорлигини таҳлил қилиш, сармояларнинг қайтишини рўйхатга олиш ва лойиҳа муддатлари давомида содир бўлган ўзгаришларни кузатиш имконини беради. Бундан ташқари, банклар лойиҳа бўйича молиявий шартларни индивидуаллаштиришда, қарорларни лойиҳа параметрларининг реал вақтдаги кўрсаткичлари асосида қабул қилишлари лозим. Шунингдек, давлат банкларни рағбатлантириш механизми йўлда тўсиқларни камайтириш, финанслиш тизимини одилонга муҳитда яратиш, шунингдек, хусусий секторнинг маблағлари жамланишини баҳолашга қаратилган лойиҳа схемалари муваффақиятга эриша олади. Натижада, иқтисодий диверсификациялаш ва инновацияларни жадал ривожлантириш соҳасида иқтисодий ривожланишни таъминлаш учун янги лойиҳа моделлари пайдо бўлади.

Таҳлил ва натижалар

Давлат дастурлари доирасида тижорат банкларининг иштироки, ҳатто лойиҳа молиялаштиришининг индивидуаллаштирилган ёндашуви орқали самарали бўлишини таъминлайди. Бу, ўз навбатида, банкларга лойиҳаларнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш ва уларга мос келадиган кредит шартларини таклиф этиш имконини беради. Бошқа томондан, давлат дастурларини амалга оширишда тижорат банкларининг молиявий манбаларидан самарали фойдаланишини таъминлаш учун механизмларни ишлаб чиқиши керак. Тижорат банкларини давлат дастурларидаги лойиҳаларни молиялаштиришга жалб қилиш механизмлари, молиявий ресурсларнинг самарали тақсимланишини таъминлашда муҳим рол ўйнайди. Бу механизмлар давлат сиёсатини молиявий ташкилотлар билан ҳамкорликда ривожлантириш, янгиликларни жорий қилиш ва иқтисодийнинг барқарор ўсишини рағбатлантириш мақсадида ишлаб чиқилган. Бугунги кунда, давлат дастурлари доирасида тижорат банкларига мўлжалланган лойиҳаларни молиялаштириш имкониятлари кенгайтирилмоқда.

Тижорат банкларини давлат дастурларига жалб қилиш учун турли механизмлар мавжуд. Улар орасида давлат кафиликлари ва субсидияларни тақдим этиш муҳим ўрин тутади.

Тижорат банкларини давлат дастурлари лойиҳаларига жалб қилишининг давлат кафилиги механизми. Тижорат банкларини давлат дастурлари лойиҳаларига жалб қилиш, иқтисодий ривожланишни муҳим механизми ҳисобланади. Бу механизм давлат кафилиги орқали амалга оширилиб, давлат раҳбариятининг молиялаштириш имкониятларини самарали ишга солишни таъминлайди. Давлат кафилиги механизмнинг асосий мақсади, хусусий секторни бозордаги номаълумликлардан ҳимоя қилиш ва инвестицияларни жалб қилишдир.

Маълумот учун, жорий йил январ ойида давлат бюджети тақчиллиги 5,7 трлн сўмни, февралда 7,2 трлн сўмни, мартда 6,8 трлн сўмни ташкил этиб, умумий чораклик дефицит эса 19 трлн 884,8 млрд сўм бўлган. 2024 йилнинг январ-март ойларида Ўзбекистон Республикасининг кафолати остида олинган хорижий кредитлар миқдори 5,2 трлн сўмни ташкил этди. Бу кўрсаткич 2023 йилнинг мос даврига нисбатан 2,7 баробарга кўп. Давлат кафолати остидаги хорижий кредитларнинг инвестициялар умумий ҳажмидаги улуши 1,2 фоиз пунктга ошиб, 4,8 фоизни ташкил этган¹.

¹ <https://stat.uz>-Статистика агентлиги.

Тижорат банкларини давлат дастурлари лойиҳаларига жалб қилишнинг давлат субсидияларни тақдим этиш механизми. Тижорат банкларини давлат дастурлари лойиҳаларига жалб қилишнинг давлат субсидияларни тақдим этиш механизми мамлакат иқтисодий ривожлантиришда муҳим роль ўйнайди. Бу механизм орқали давлат, ижтимоий ва иқтисодий лойиҳаларни молиялаштириш учун банкларни жалб қилиш имконини яратади. Банклар, ўз навбатида, давлат дастурлари асосидаги лойиҳалардан фойда олишлари, қарз беришни осонлаштиради ҳамда молиявий ресурсларни самарали тақсимлаш имконини яратади.

Давлат субсидиялари тижорат банклари учун қўшимча ташаббусларни рағбатлантиришга ёрдам бериши, ҳар қандай иқтисодий ҳамда ижтимоий лойиҳаларнинг самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Шунингдек, давлат дастурлари доирасида молиялаштириш механизмнинг аниқлиги ва шаффофлиги, тижорат банклари билан давлат ўртасидаги ишонччи мустаҳкамлайди. Бу ҳолда, банклар диверсификацияланган лойиҳаларни молиялаштиришга мослашиш имконига эга бўладилар.

Хулоса ва таклифлар

Тижорат банкларини давлат дастурларидаги лойиҳаларни молиялаштиришга жалб қилиш, иқтисодий ривожланишнинг муҳим элементларидан бири ҳисобланади. Бундай муносабатлар давлат ва хусусий сектор ўртасида самарали ҳамкорликни таъминлайди, бу эса миллий иқтисодни мустаҳкамлашда муҳим аҳамиятга эга. Биринчидан, тижорат банклари молиявий манбаларни таъминлаган ҳолда, давлат дастурларини амалга ошириш вақтида ҳамкорлик қилиши лозим. Бунинг учун, самарали дастурлар ва лойиҳаларни ишлаб чиқиш, шунингдек, банкларнинг эҳтиқолларини ҳисобга олган ҳолда ризолик келишувларини ўрнатиш зарур. Иккинчидан, давлат ўз томонида банкларни юксак қоғозларга эгри медийалар ва ҳамкорлик механизмларини таклиф этиши керак. Тижорат банкларининг давлат дастурларидаги иштирокини кенгайтириш иқтисодий ривожланишнинг мурурларини ошириши мумкин. Бундай ҳамкорлик, шубҳасиз, иқтисодий инфратузилмани барпо этиш ва замонавий технологияларни жорий қилишга солишмаслик керак. Банклар ўз туйғулари билан, давлатнинг стратегик мақсадларини дастаклашда фаол иштирок этишлари зарур. Шунингдек, давлат томонидан малакали тадқиқотлар ва таҳлиллар ўтказиш банкларнинг инвестициялаш жараёнидаги самарадорлигини ошириш учун муҳим аҳамиятга эга. Банклар, молиявий манбалари ва ресурслари билан давлат дастурларини қўллаб-қувватлаган ҳолда, иқтисодийнинг барча соҳаларида инновацион ечимларни жорий этишга тайёр бўлишлари керак.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиеёв Ш.М. «Мамлакатни 2016 йилда ижтимоий ривожланишининг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишлари»га бағишланган маъруза. Халқ сўзи, 2017 йил 16 январь. № 11 (6705);
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик ва инновациялар соҳасидаги лойиҳаларни молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар” тўғрисидаги Фармони, 24.11.2018 йилдаги ПФ-5583-сон.
3. Борисов А.Б. «Большой экономический словарь» М.: Книжный мир, 2000. – 86 с;
4. Тошмуродова Б.Э., Жиянова Н. «Инновация фаолиятни молиявий рағбатлантириш». Ўқув қўланма. – Т.: IQTISOD-MOLIYA, 2006.-110 б;

5. Попов Г. «О проблемах кризиса». 2009 года. [http: //www.uptp.ru /content /Disp_Online.php?Num=1;](http://www.uptp.ru/content/Disp_Online.php?Num=1)

6. Р.Х. Карлибаева Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Тошкент, 2011 йил, 14-б.